

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK HAKLARI BİLDİRGESİ NAZARINDA İHMAL KAVRAMININ CAPHARNAÜM FİLMİNDEKİ ZAIN KARAKTERİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Merve GEZEN
Başkent Üniversitesi, Türkiye
merve.gezen@eu-dtm.com
<https://orcid.org/0000-0001-6029-2699>

<i>Atıf</i>	GEZEN, M. (2023). BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK HAKLARI BİLDİRGESİ NAZARINDA İHMAL KAVRAMININ CAPHARNAÜM FİLMİNDEKİ ZAIN KARAKTERİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ” <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 15(2), 203-225.
-------------	--

ÖZ

Dünyanın her yerinde çocuklar yaşama hakkı, sağlık, barınma, eğitim, sosyalleşme gibi aynı temel ihtiyaçlara gözlerini açarlar. Bu ihtiyaçlar sonuç itibariyle sahip olunacak hakları da beraberinde getirir. Bu hakların normatif kaynağı olan “çocuk” yukarıda sözü edilen ve yetişkinler tarafından ihlal edilen bu temel haklara sahip olmak adına yüz yıl boyunca farklı sözleşmelerin muhatabı konumunda olmuştur. Bu sözleşmelerin en kapsamlı olanı 1989 yılında Birleşmiş Milletler çatısı altında imzalanan Çocuk Hakları Sözleşmesi’dir. Bu sözleşme ile 196 taraf devlet çocukların haklarını güvence altına aldığını beyan etse de devletlerin iç politikaları, ekonomik yetersizlikler ve uzun yıllardır süre gelen gelenekler yüzünden çocukların hakları ihlal edilmeye devam etmektedir. Sözleşmelerin ve hukukun işlevselliğini yitirdiği noktada sanat hak ihlallerini aktarmada en güçlü araçtır. Lübnanlı yönetmen Nadine Labaki’nin 2018 yılında çektiği *Capharnaüm* (Kefernahum) filmi ise çocuk hakları ihlalinin yansıtıldığı en etkili filmlerden biridir. Bu araştırmanın amacı Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi nazarında Capharnaüm filmindeki çocuk ihmalkarlıklarını Zain karakteri üzerinden eleştirel söylem analizi çerçevesinde incelemektir. Araştırmanın sonucunda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin temel

prensibi olan “çocuğun yüksek yararı” söyleminin gerçekliği fakirlik ve ebeveyn ihmalkarlıkları içinde beslenme, barınma, sağlık, eğitim gibi en temel haklardan mahrum bırakılarak büyüyen Zain’inkinden uzak olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, Çocuk hakları, İhmal, Capharnaüm, Nadine Labaki, Sinema.*

AN ANALYSIS OF THE CONCEPT OF NEGLECT IN THE PERSPECTIVE OF THE UNITED NATIONS CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD THROUGH THE CHARACTER OF ZAIN IN THE FILM CAPHARNAÛM

ABSTRACT

All over the world, children open their eyes to the same basic needs such as life, health, shelter, education and socialization. These needs fall into the realm of rights to be acquired as a result. The “child”, the normative recipient of these rights, has been the subject of different conventions for over a century in order to protect them from adults who violate these fundamental rights. The most comprehensive of these conventions is the Convention on the Rights of the Child, signed under the umbrella of the United Nations in 1989. Although 196 states parties to this convention declare that they guarantee the rights of children, the rights of children continue to be violated due to internal politics, economic challenges and long-standing traditions. At the point where contracts and law become dysfunctional, art is the most powerful tool to truly convey the violations of these rights in a visceral and human level. The film *Capharnaüm*, directed by Lebanese Director Nadine Labaki in 2018, is one of the most influential films in which the violation of children’s rights is reflected. The aim of this research is to examine the child neglect depicted in Nadine Labaki’s film *Capharnaüm* through the character of Zain with critical discourse analysis in the light of the United Nations Convention on the Rights of the Child. As a result of the research, it has been that the reality of the discourse of “best interests of the child”, which is the basic principle of United Nations Convention on the Rights of the Child, is far from the experience of Zain, who grew up in poverty and parental negligence, deprived of the most basic rights and needs such as nutrition, shelter, health and education.

Keywords: *United Nations The Convention on the Rights of the Child, Child Rights, Neglect, Capharnaüm, Nadine Labaki, Cinema.*

GİRİŞ

Bugün “çocuk hakları” diye söz edilen kavram dünya üzerindeki tüm çocukların doğuştan sahip olduğu yaşama, barınma, sağlık, eğitim, sosyalleşme ve kültürel etkinliklere katılım başta olmak üzere her türlü istismar ve şiddete karşı korunma gibi fizyolojik ve psikolojik tüm ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik hükümleri kapsamaktadır. Dünyanın her yerinde her gün hakları farklı biçimlerde ihlal edilen çocuklar sahip oldukları bu haklardan mahrum bırakılmaktadırlar. Çocukların bugünkü manada bir birey olarak kabul edilip yukarıda sözü edilen haklara sahip olması ve bunların uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınması zaman almıştır. Çocuğun bir birey olarak hukuki açıdan değer görmemesi, tarih boyunca ailenin hükmü altında savunmasız bir varlık olarak kabul edilmesi onu nesne statüsünde konumlandırmıştır (Ariès, 1960). Çocuğun bu konumda olması “çocuk” kelimesinin etimolojik kökeniyle açıklanabilir. Zira çocuğun tanımı kişilik haklarının özünü ve kapsamını belirlemede faydalı olacaktır. Latince çocuk manasında kullanılan “in-fans” kelimesinin kökeni “non fans” ya da “non far” (Gaffiot, 1934: 653) dan gelmektedir. “Konuşamayan” manasına gelen “In farer” fiili Yunanca’da “konuşarak düşüncesini nasıl ifade edeceğini bilmeyen” “φημι” (fimi) fiilinden türemiştir (Gaffiot, 1934:678). Burada Aziz Augustin’in “Non eram infans qui non farer”¹ sözünü hatırlamak yerinde olacaktır. Çocuk kelimesinin farklı dillerde² sözlük anlamına bakıldığında TDK’da da olduğu gibi benzer tanımlara rastlanır. Bunlar: “küçük yaştaki erkek veya kız”, “soy bakımından oğul veya kız evlat”, “bebeklik ile ergenlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız”, “belirli bir işte yeterli kadar deneyimi ve yeteneği olmayan kimse”, “büyüklere yakışmayacak, daha çok küçüklerin yapabileceği gibi davranan kimse” (URL-1). Bu tanımlardan çocukluğun tamamlanması gereken bir evre, çocuğun ise bu evreyi tamamlaması için aileye muhtaç kırılgan, naif bir varlık olduğundan söz etmek mümkündür. Bu evre fiziksel, zihinsel, ahlaki, psikolojik ve sosyolojik olmak üzere oldukça katmanlıdır. Çocuklar fiziksel gelişimleri için sağlıklı beslenme ve bakıma; ahlaki ve zihinsel gelişimleri için aile ve okul eğitimine, psikolojik gelişimleri için sağlıklı bir aile ortamı ile sevgi ve şefkate, sosyolojik gelişimleri için ise sağlıklı bir çevrede yaşlılarıyla vakit geçirerek icra ettiği oyun, spor ve sanatsal aktivitelere ihtiyaç duyarlar. Çocuğun onurlu ve sağlıklı bir birey olarak bu aşamaları tamamlaması ve yukarıda sayılan temel ihtiyaçların giderilmesi sürecinde başta aile olmak üzere, toplum ve devletin rolü yadsınmaz. Aile, toplum ve devlet çarkındaki dişlilerden birinin bozulması ise bu “tamamlanma sürecinde” hak ihlallerine sebep olurken çocuk hak ettiği özne konumuna geçemez. Infans’tan “eloquens”^{e3} geçme ve görünür olma çabaları

1 “Ben Konuşmadan yoksun bir çocuk değildim”.

2 Fransızca “enfant” için bkz.: URL-3, İngilizce “child” için bkz.: URL-4, Almanca “kind” için bkz.: URL-5.

3 Latince konuşma yetisine sahip olan.

gerek hukuksal düzenlemelerle gerekse de uluslararası bildirgelerle mümkün olacaktır. Bu hususta Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS) çocuklarının haklarını korumak adına hazırlanan en kapsamlı bildirgedir. Toplam 196 ülke tarafından imzalan bu bildirge aynı zamanda dünyada en fazla devletin imza attığı bildirge niteliğine de sahiptir. Ancak politik kaygılar, ekonomik eşitsizlikler, yüzyıllardır süre gelen gelenekler yerel ve uluslararası sözleşmelerin etkin bir biçimde uygulanmasında sorun oluşturmaktadır. Dolayısıyla bildirgelerin bize sunduğu söylemin gerçekliği pek çok hak ihlali yaşayan bireyler için geçerli değildir. Bu gibi durumlarda hak ihlallerinin uluslararası düzeyde yansıtma rolü de sanata düşmektedir. Zira sanatın evrensel gücü sadece farkındalık ve eleştirel bilinci artırmakla kalmaz aynı zamanda toplumların, devletlerin politik düzeyde harekete geçmesinde katalizör rolü de oynar. Sanat, hali hazırda bildiklerimizin veya düşündüklerimizin sınırlarını aşmak için bir araç olabilirken mevcut inançlarımızı sorgulamak, dünyayı ve sorumluluklarımızı eleştirel olarak incelemek için bir yoldur. Gerçek olaylara dayanan kurgu çalışmaları konuşmak, araştırmak ve değişim için harekete geçmek adına teşvik edici olabilir (URL-2). Malzemesini toplumdan ve insandan alan sinemanın içinde bulunduğu toplumsal olaylardan etkilenmemesi söz konusu değildir. Dolayısıyla sinemanın ve bilhassa gerçek olay, kişi ve mekân üzerine bir anlatı sunan belgesel sinemanın bu işlevinin seyirci ve görme duyusu üzerindeki etkileri yadsınamaz. Aristo'nun, "Metafizik" kitabında görme duyumuzu diğer duylardan üstün tutmasının en önemli nedenlerinden biri de görme duyumuzun bize en fazla bilgi kazandırması ve diğer şeyler arasındaki birçok farkı görmemizi sağlamasıdır (Aristo, 2012). Zira görmek inanmaktır ve inandığımız olgular üzerine düşünüp harekete geçeriz. Sinemanın karakterler aracılığıyla sunduğu farklı söylemler toplumun içindeki sorunlara eleştirel bir bakış da sunar. Bu sebepten ötürü filmlerin bize sunduğu anlamları yorumlamanın etkili yollarından biri de söylem analizidir.

Sözlük anlamı ile bireyin kullandığı dilin sözlü ya da yazılı ifadesi manasına gelen söylem bir film senaryosundaki en önemli unsurdur. Sinemada kullanılan dil, seçilen ifadelerin tümü seyirciye ulaştırılmak istenen mesajı içerdiğinden söylemin biçimi içinde bulunduğu coğrafya, sosyoekonomik, politik ve ideolojik durumlarla ilgilidir. Dolayısıyla dil sadece basit bir iletişim aracından ziyade sosyal yapının aktarılmasındaki en önemli unsurdur. Fairclough (1995) yazılı metinler ile ve sözlü ifadelerin biçimlerini toplumun sosyal süreçlerinin doğasındaki ilişkilerin incelenmesi gerektiğini vurgular. Söylem analizinin alt dalı olarak kabul edilen eleştirel söylem analizi ise toplumdaki ayrımcılığı, sınıf ve cinsiyet farkını, sosyal yapı ve düzeni, güç, hakimiyet ve hegemonya konularını araştırma nesnesi olarak seçer (Van Dijk, 2003: 352-372). Fairclough ve Wodak (1997) eleştirel söylem analizinin içeriğini şu şekilde açıklarlar:

- Eleştirel söylem analizi toplumsal sorunları ele alır.

- Güç ilişkileri söylemseldir.
- Söylem toplumu ve kültürü oluşturur.
- Söylemin ideolojik bir işlevi vardır.
- Söylem tarihseldir.
- Metin ve toplum arasındaki bağlantı dolayımıdır.
- Söylen analizi yorumlayıcı ve açıklayıcıdır.
- Söylem bir sosyal eylem biçimidir.

Metin, iletişim ve sosyal içerik Fairclough'ın (1995) geliştirdiği eleştirel analizin katmanlarıdır. Boyut olarak adlandırdığı bu katmalardan ilki olan “metin” bir konuşmayı, yazıyı, görüntüyü ya da üçünün karışımını kapsamaktadır. Fairclough bu boyuttaki analizi betimleme, tanımlama şeklinde ifade eder. “İşlem analizi” olarak adlandırılan ikinci boyut ise metinlerin inşasını ve yorumlamayı içermektedir. “Sosyal analizi” içeren üçüncü katman ise açıklayıcıdır. Bununla birlikte eleştirel söylem analizinde “semiosis” ifadesini kullanan Fairclough (2000) bunun sosyal pratik ve olaylarda üç şekilde biçimlendiğini söyler. Buna göre sosyal bir aktivitenin parçası, bir eylemin ya da bir söylemin parçası olarak şekillenir. Örneğin belirli bir iş yapılırken dil de belirli bir şekilde kullanır. Temsili figürlerde biçimlenen ikinci semiosiste ise temsiller kendi pratiklerinin dışındaki sosyal süreç ve pratiklere de dahil olurlar. Son olarak semiosis, ontolojik olarak kimliklerin oluşumunda şekillenir. Örneğin bir politik figürün kimliği, semiyotik olarak oluşturulmuş bir var olma şeklidir. Fairclough (2000a, 2000b) yukarıda sözü edilen ifadeleri “tarz”, “söylem” ve “stil” kavramlarıyla açıklar. Sosyal hayatı üretmek ve eylemek için kullanılan “tarz” (genre) gündelik konuşmaları kitapları, mülakatları kapsar. “Söylemler” ise farklı sosyal pratikler içinde var olan aktörlerin farklı söylemleri temsil etmesini içerirken “stiller” de bedensel davranışlar ile sosyal ve kişisel kimlikleri bir başka ifadeyle var olma biçimlerini içerir. Bütün bunlardan hareketle araştırma nesnesi olan *Capharnaüm* (Kefernahum) filminin çözümlemesi için eleştirel söylem analizi tercih edilmiştir.

Araştırmanın amacı Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi nazarında ihmal kavramını Lübnanlı yönetmen Nadine Labaki'nin 2018 yılında çektiği *Capharnaüm* filminin ana karakteri Zain üzerinden eleştirel söylem analizi çerçevesinde değerlendirmektir. Labaki'nin 2018 yılında 71. Uluslararası Cannes Film Festivali'nde Jüri Ödülünü kazandığı *Capharnaüm* filmi birçok hak ihlalini barındırması, son dönemde çekilmiş olması ve uluslararası festivallerde değerli başarılarla imza atmasıyla bağlantılı olarak üzere bu makale çalışmasında araştırma nesnesi olarak seçilmesinde ana etkenlerdir.

BM ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ: “NESNE” KAVRAMINDAN “ÖZNE” KAVRAMINA

Çocuklara ait olmak üzere; XX. Yüzyıl'da I. ve II. Dünya Savaşları'nın yol açtığı açlık, sefalet ve sağlık sorunlarının beraberinde getirdiği olumsuzlukları ortadan kaldıracak ya da asgari düzeylere çekebilecek hiçbir koruma standardı bulunmamaktaydı. Bunun en önemli sebebi yukarıda sıkça söz edilen çocukların hak öznesi olarak kabul edilmeyişleridir. Sağlıksız ve güvenli olmayan koşullarda yetişkinlerle birlikte istihdam edilen çocukların psikolojik ve bedensel gelişim ihtiyaçlarına yönelik gerekliliklerin daha iyi anlaşılması ve mevcut adaletsiz uygulamaların giderek daha fazla farkına varılmasıyla, onların korunmasına yönelik girişimlerin arttığını ifade etmek mümkündür (URL-6). Yetişkinler tarafından kurgulanan dünyada “kimlik” edinmeye çalışan “kimliksiz” çocukların yine yetişkinler tarafından ihlal edilen haklarına hukuksal süreçte kavuşma süreci oldukça sancılı ve uzun olmuştur. Çocukların özne statüsüne geçmesi onların hukuksal olarak sistemde tanınması manasına gelmektedir. Hayata gözlerini beraber açan hak ve özne (De La Pradelle, 1979) kavramları çocuk kimliğinin ve haklarının inşasında önemli yer tutar. Hegelci bir bakış açısından ele alındığında hakların işlevi “bir kişiliğin inşa edilmesi için zorunlu olan tanınmayı” sağlamaktır. “Tanıma eğer karşılıklıysa” işler” (Hegel, 1977:111). Hukuk Profesörü Costas Douzinas⁴, hukukun ve hakların tanınma mücadelesinde ve kişiliğin oluşumuna katkısını şu şekilde ifade eder: “Hukuki tanıma, herkesin evrenselleştirilebilir çıkarlarını eşit olarak icra eden bir hukuk isteminin işleyişinin bir sonucudur.” Hukuksal açıdan karşılıklı tanınma ahlak, saygı ve özsaygı bileşeninden oluşmaktadır. Zira “insan onuru, öz saygı ve diğerlerine saygı, ahlaki kararlar alma ve yasal taleplerde bulunma becerisiyle” eşanlamlıdır (Douzinas, 2015: 302). Çocuk haklarının ontolojik olarak tanınması uluslararası alanda yapılan bildirelerle sağlanmaya çalışılmıştır.

20 Kasım 1989 yılından Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 44/25 sayılı kararıyla kabul edilen ve 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS) çocukların sivil, kültürel, ekonomik ve sosyal hak gibi temel haklarını korumak ve onlara hukuki bir standart getirmek adına yapılmış en kapsamlı sözleşmedir. Sözleşmenin temel prensiplerini anlamak ve 1989 yılına kadar çocuk haklarının ne gibi aşamalardan geçtiğini hatırlamak adına sözleşmenin önsözüne bakmak faydalı olacaktır. Bu sözleşme, tüm dünya ülkelerinde “zor koşullar altında yaşayan ve özel ilgiye gereksinimi olan çocukların” ve özellikle gelişmekte olan ülkelerdekilerin yaşam koşullarını iyileştirmek ve onların korunup uyumlu şekilde gelişmesi adına yapılan uluslararası bir iş birliği manasına gelmektedir. BM İnsan Hakları Bildirgesi'nin özgürlük, adalet ve eşitlik kavramlarıyla yola çıkan sözleşme 1924

⁴ Daha fazla bilgi için bkz.: Prof. Costas Douzinas. URL-7.

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin “çocukların özel ilgi ve yardım hakkı” olduğunu anımsatırken 1959 Çocuk Hakları Sözleşmesi, Medeni ve Siyasi Haklar ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar sözleşmelerinde yer alan “çocuğa özel bir ilgi göstermenin” gerekliliğine değinir (URL-8).

196 ülke tarafından imzalan ve toplam 54 maddeden oluşan bu sözleşme 4 temel ilkedden oluşmaktadır. Bunlar:

1. Eşitlik ve ayırım gözetmeme (Madde 2)
2. Çocuğun yüksek yararı (Madde 3)
3. Çocuğun yaşama, gelişme ve korunma hakkı (Madde 6)
4. Çocuğun katılım hakkı (Madde 12)

Bu sözleşmeyle ilk defa çocuğun tanımı yapılırken 18 yaşından küçük olan herkes çocuk olarak kabul edilir (Madde 1). Ancak bu yeni sözleşmede, 1959 yılında imzalanan sözleşmenin 4. maddesinde yer alan çocuğun “doğum öncesi” kavramına spesifik olarak değinilmez ve sadece önsözde bu kavramdan söz edilir. İleriki yıllarda Avrupa Konseyi çocuklarla ilgili belgelerin çoğunda ÇHS'nin çocuk tanımını benimser. Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi'nin 4(d) Maddesi (URL-9); çocukların cinsel sömürü ve cinsel istismara karşı korunmasına ilişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin (Lanzarote Sözleşmesi) 3. (a) Maddesi aynı tanımı kullanır (URL-10). Sözleşmenin hazırlık aşamasında “çocuk” kelimesi yerine “reşit olmayan” (minor) kelimesinin de kullanılması düşünülmüştür (Vandelhole vd., 2019: 48). Sözleşmenin içeriğinde bebeklik, erken çocukluk, ikinci çocukluk, ergenlik gibi çocukluğun farklı aşamalarına terminolojik olarak değinilmemiş sadece “çocuk kelimesi” kullanılmıştır.

EŞİTLİK VE AYRIM GÖZETMEME

Eşitlik ve ayırım gözetmeme insan haklarıyla ilişkili tüm belgelerin temel maddesini oluşturur. Ayrımcılık birey ya da bireylerin sahip oldukları birtakım özelliklerden dolayı eşit muamele görmemesi demektir. Bu özellikler kişinin ırksal, cinsel, dinsel, dilsel ve siyasal özellikleri olabilir. Sözü edilen kavramlara uluslararası düzeyde ilk olarak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 18. Maddesinde “Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka türden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka türden statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin” şeklinde yer verilirken 1959 Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 10. Maddesinde de benzer bir açıklama göze çarpar. Buna göre: “Çocuk ırk, din ya da başka bir ayrımcılığı teşvik eden uygulamalardan korunacaktır.” Uluslararası hukukun temel unsuru kabul edilen eşitlik ve

ayrımcılık kavramları ÇHS'nin de en önemli maddesini oluşturur. Sözleşmenin ilk maddesi olan çocuğun tanımından sonra ikinci madde çocukların anne, baba veya yasal vasilerin sahip oldukları “ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasi ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler” nedeniyle bir ayrıma uğramaması gerektiğini vurgular. Ancak hazırlanan bütün bu bildirelerin hukuksal yaptırım mekanizmasına ait çarkların etkin bir şekilde işlememesi, uluslararası hukuk çerçevesinde her ülkenin farklı bir anayasaya sahip olması nedeniyle çocuklar siyasi, ekonomik, hukuksal ve fiziksel bir güce sahip olmadıkları için pek çok alanda doğrudan ya da dolaylı olarak ayrıma uğramaktadırlar. Burada eşitlik kavramına iki farklı pencereden bakmak mümkündür. Bunlardan ilki herkesin kanun önünde eşit sayıldığı hukuki eşitlik diğeri ise maddi eşitliktir.

Hukuksal ve maddi eşitlik kavramını ÇHS'ye göre ele alındığında sözleşmenin 4. Maddesine göre taraf devletler bu sözleşmede yer alan hakların uygulanması konusunda gerekli bütçeyi sağlamakla yükümlüdür. Ancak anlaşmayı imzalayan 196 taraf devletin ekonomilerindeki ve kültürlerindeki büyük farklılıklar bunu olanaksız kılmaktadır. Pek çok ülke için birey sayılmayan çocukların hakları ilk başta düşünülen bir unsur değildir. Kız çocukları ve mülteciler gibi dezavantajlı grupların hakları da çoğu zaman yeteri kadar dikkate alınmamaktadır. Hükümetlerden beklenen, yıllık hazırlanan bütçelerde çocukların tüm ihtiyaçlarını öngörerek pay ayırmış olmalarıdır. Kamu kaynaklarının belli oranlarda sağlık, eğitim, beslenme ve oyun gibi çocukların potansiyellerini gerçekleştirecekleri alanlara tahsis edilmesi tüm ekonomiler açısından yadsınması mümkün olmayan bir gerekliliktir. Bir hakkın kullanımı bazı maddi koşulların sağlanmasına dayalıdır (Douzinas, 2015: 256). Uzun vadede bakıldığında çocuklara yapılan yatırım bir devletin refahına yapılan yatırım demektir. Örneğin sağlık hizmetlerine yapılan yetersiz bir yatırım salgınları önleyebilecek aşı, ilaç ve diğer önemli tıbbi malzemelere erişimi engeller. Bu eksiklikler çocuk ölümlerini artırırken anne ve çocuk sağlığında ciddi sorunlara yol açabilir. Özellikle savaş, çatışma ve ekonomik açıdan zor bölgelerde eğitim alanındaki eksiklikler, öğretmenlerin derse girememesi, çocukların iyi bir gelecek yaşama şansını elinden alır. Dolayısıyla siyasi ve ekonomik alanda yaşanan sorunların sonuçlarını büyük oranda çocuklar öder. Bu maddeyi Jeremy Bentham'ın (URL-11) insan hakları ve eşitlik yorumu çerçevesinde değerlendirerek çocukların eşit doğup eşit olduğu söylemine ait kabulün kuzey ve güney küre coğrafyasındaki eşitsizlikleri yok saymak manasına geldiğini ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla burada yapılması gereken bildirelerin betimleyici ifadelerini buyurucu ifadeler şeklinde okumaktır: Çocuklar özgür ve eşit doğdur; fakat özgür ve eşit olmalıdır.

ÇOCUĞUN YÜKSEK YARARI

Hak öznesi çocuğu merkeze alan ÇHS'nin temel meselelerinden biri sözleşmenin 3. Maddesi 1. Fıkrasında yer alan “çocuğun yüksek yararı”dır. Bu maddeye göre “kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir.” Bu madde çocuğun sosyal, ekonomik, zihinsel, fiziksel, kültürel ve ruhsal gelişiminde sorulması gereken tüm sorularda yol gösterici madde niteliğindedir. Ancak bu maddenin daha iyi analiz edilmesi adına “yüksek yarar”⁵ kavramına yakından bakmak gerekir. Sözleşmenin orijinal metninde yüksek yarar kelimesi çoğul olarak “best interests” (URL-13) şeklinde kullanılmıştır. Dolayısıyla burada ifade edilmek istenen çocuk için çok farklı alanlarda çok sayıda yararın olduğudur. BM'nin dillerinden biri olarak kabul edilen Fransızca metinde de “l'intérêt supérieur de l'enfant” *yüksek* sıfatının kullanıldığı görülmektedir (URL-14). Ancak sözleşmenin temel taşı olan bu ifadeler yaşanan “coğrafya, zaman dilimi ve topluma bağlı olarak” yeniden yorumlanıp inşa edilmektedir (Fulchiron, 2009:15).

Sözleşmenin çeşitli maddelerinde “yüksek yarar” ifadesi tekrar tekrar kullanılmaktadır. Buna göre 9. Madde'nin 1. Fıkrasında çocuğun kötü muamele sonucu aileden ayrılması hususunda “ayrılığın çocuğun yüksek yararına olduğu” ifadesine yer verilmektedir. Çocuğun yetiştirilmesi ve gelişmesinde ebeveynlerin sorumluluğu altına olduğunu vurgulayan 18. Madde'nin 1. Fıkrasına göre bu kişiler “her şeyden önce çocuğun yüksek yararını göz önünde tutarak hareket ederler.” Evlat edinilmesiyle ilişkili bütün hükümlerde “çocuğun yüksek yararı” temel düşünce olarak kabul edilirken bir çocuğun gerektiğinde başka ülkelerden de evlatlık olarak alınabileceği belirtilir. İşledikleri suçlardan dolayı özgürlüklerinden yoksun bırakılan çocuk suçluların haklarının vurgulandığı 37. Madde'nin 3. Fıkrasında her çocuğun “kendi yüksek yararı aksini göstermedikçe” yetişkinlerden ayrı bir ortamda tutularak, ailesiyle yazışabileceği ve görüşme yoluyla ilişki kurabileceği belirtilir. Ceza yasasını ihlal eden çocukların sorgulanması, tanıklık etmesi ve yargılanması gibi durumları konu alan 40. Madde'nin 5. Fıkrasında “çocuğun yüksek yararına aykırı olduğu” saptanmadığı sürece çocuğun yasal vasililerinin yargılama sürecinde çocuğun yanında olması gerektiği ifade edilir.

Çocuğun “yüksek yararı” ifadesi her ne kadar hukuksal işlem gerektiren süreçler için kullanılsa da bu ifadenin çocuğun dünyaya geldiği bebeklik döneminden 18 yaşına kadar çocukluğun tüm aşamalarında ele alınıp düşünülmesi gerekir. Bu bağlamda ele alındığında sözleşme bir çocuğun yüksek yararı olarak kabul

5 Sözleşmenin 27 Ocak 1995 tarihli, 22184 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Türkçe metninde “çocuğun yararı temel düşüncedir” şeklinde ifade edilirken 9., 18., 21., 37. ve 40 maddelerde aynı ifade “çocuğun yüksek yararı” biçimde çevrilmiştir. Bkz.: URL- 12.

edilebilecek eğitim, sağlık, beslenme, bakım, kendini ifade etme gibi çocuğun temel haklarından da söz eder. Sözleşmenin çocuğun yüksek yararına olmayan maddeleri incelendiğinde çocuğun farklı ortamlarda farklı şiddet biçimlerine maruz kalması (madde 19), tehlikeli işlerde çalıştırılması (madde 32), sömürülmesi (madde 33-36) ve kadın sünneti gibi önyargıya dayalı geleneksel uygulamalara maruz kalması (madde 24) hususlarına değinildiği görülmektedir.

ÇOCUĞUN YAŞAMA, GELİŞME VE KORUNMA HAKKI

Yaşama hakkı her bireyin doğuştan sahip olduğu en temel haktır. İnsanlıkla ilgili bütün sözleşmelerin içerisinde en üst sırada yer bulan bu hak maddesi ÇHS'nin 6. Maddesinde de “her çocuğun yaşama hakkına sahip olduğu” şeklinde ifade edilerek devletin çocuğun hayatta kalması ve gelişimini sağlamakla yükümlü olduğuna dikkat çekilerek vurgulanır. Bu maddeyi sözleşmenin genelinden hareket ederek yaşam hakkının sosyal, kültürel ve ekonomik bir hak olduğu kadar medeni ve siyasi bir hak olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür. Çocuk Hakları Komitesi bunu keyfi öldürmelere karşı korunma hakkının yanı sıra doğal olmayan ve erken ölümlere yol açan veya beklenen eylem ve ihmallerden korunma hakkını sağladığı şeklinde dile getirir (URL-15). Sosyal, kültürel ve ekonomik hakların etkin bir şekilde işleyebilmesi devletlerin çocuğa onurlu bir şekilde yaşayabilmesi adına asgari koşulları sağlamasıyla mümkün olur. 6. Madde’de ifade edilen yaşam hakkı aynı maddenin 2. fıkrasında bulunan çocuğun hayatta kalma ve gelişme hakkıyla birlikte değerlendirilerek çocukluk kavramı bir bütün olarak ele alınır.

Hayatta kalma ve gelişme hakkı sözleşmenin sağlık ve yeterli beslenme (madde 24), sosyal güvenlik ve yeterli yaşam standardı (madde 27), eğitim (28) ve oyun, kültürel ve sanatsal yaşama serbest katılım (madde 31) maddeleriyle ilişkilidir. 6. Maddenin amaçları doğrultusunda devletler bir çocuğun hayatta kalması için gereken tüm önlemleri almasının yanı sıra “çocukların ömrünü uzatmak” için önleyici adımlar atmakla da yükümlüdürler. Dolayısıyla hayatta kalma hakkı, yaşam hakkının “haysiyetli bir yaşamı garanti altına almak için gerekli koşulları yaratma” yükümlülüğünü içeren yorumuyla da örtüşür (Tobin, 2019:186-365).

Çocuklar gelişirken yetenekleri doğrultusunda farklı alanlarda potansiyellerini göstermek için birçok şeye ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaçların giderilmesi başta aile olmak üzere toplumun, politika düzenleyicilerinin çocuğun fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki, psikolojik, sosyal ve kültürel alanlarda gelişimini sağlamasıyla mümkün olur.

Çocuğun korunma hakkı çocukların her türlü ihmal, istismar ve sömürüden korunmaları gerektiğinin altını çizen haklardır. Bu ancak çocuğun “yüksek yararı” ilkesi çerçevesinde çocuğun üstün menfaatleri korunarak mümkün

olur. Aile, toplum ve devlet tarafından verilen tüm kararlar ve yapılan eylemler çocukların haklarını güvence altına almayı gerektirir. Çocuklar çocuk olmalarından kaynaklandığı üzere fiziksel ve zihinsel gelişimlerini tümüyle tamamlamadıklarından dolayı savunmasız durumdadırlar. Burada özellikle mülteci ve engelli çocukların konumları gereği sömürü ve istismara daha fazla açık olduklarını vurgulamakta fayda vardır. Çocuğun “yüksek menfaati” doğrultusunda çocuğun iyiliğini hedefleyen ve her alanda kusursuz çalışan bir koruyucu bir programa ihtiyaç vardır. Kabul etmek gerekir ki çocuklar aile, ev, okul, sosyal alanlar gibi pek çok alanda ihmal, istismar ve sömürüye uğrayabilirler. Her ne kadar çocukların öncelikli korunması ebeveynler tarafından sağlansa da bu pek çokları için geçerli değildir. Aileleri tarafından fiziksel, duygusal ve tıbbi ihmali deneyimleyen çocuklar şiddetin her türüsüyü mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla devletlerin çocuğun sağlığına zarar verecek her türlü şiddet, ihmal ve kötü muamele sorunlarını önlemeye ve mücadele etmeye yönelik etkili, ortak bir sistem kurmaları gerekir. Bu noktada uluslararası standartları içeren bildirgeleri onaylayarak ülke içi mevzuatlarını uyumlu hale getiren ve ödünsüz uygulayan ülkeler model olarak kabul edilebilirler.

ÇOCUĞUN KATILIM HAKKI

Çocuğun katılım hakkı ÇHS'nin 12. Maddesi olan çocuğun “görüşlerini serbestçe ifade etme” hakkına dayanır. Çocuğun katılım hakkı ilkesi ile 1924 ve 1959 Çocuk Hakları Bildirgelerinden farklı olarak çocuklar ilk defa savunmasız, pasif bir birey konumundan aktif, katılımcı bir konuma geçer. Burada önemli olan çocuğun yaşı ne olursa olsun herhangi bir konu hakkında kapsamlı bir bilgiye sahip olmadan kendi yaş çerçevesinde düşündüklerini özgürce ifade etmesidir. Özgürce ifadenin temelinde çocuğun baskı ya da herhangi bir etki altında kalmadan düşündüklerini söylemesi yatar. Çocuklar hukuksal, sosyal ve kültürel bağlamda görüşlerini resim, fotoğraf, dans, şiir gibi sanatsal aktivitelerin yanı sıra günümüzde sıkça kullanılan emoji, mesaj, e-posta gibi farklı yollarla da dile getirebilir. Bu durum şiddet içeren durumlar ile hukuksal süreçlerde de geçerlidir. Şiddete ve istismara uğrayan pek çok çocuğun konuşma yerine resim gibi alternatif yolları tercih ettiği bilinmektedir. 12. madde ile çocuğa yalnızca ifade fırsatının verilmesinin yanı sıra aynı zamanda ifade edilen görüşlerin “dinlenilmesi” garanti edilir.

1989 yılında imzalan bu 54 Maddelik bildirme ile çocukların bütün hakları güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Ancak bütün bu hukuki düzenlemelere rağmen halen dünyanın pek çok yerinde farklı sebeplerden dolayı hak öznesi çocukların hakları ihlal edilmeye, yaşama, barınma, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlarından mahrum bırakılmaya devam etmektedir.

NADİNE LABAKİ

1974 yılında Beyrut'ta dünyaya gelen Labaki günümüz Lübnan sinemasının en önemli ve başarılı temsilcilerinden biridir. Labaki sinema eğitimini Beyrut'taki Saint-Joseph Üniversitesi'nde tamamlar. Okul bitirme projesi olarak çektiği *11, rue Pasteur* (11, Pasteur Sokağı) adlı kısa metraj filmi Paris'te Arap Dünyası Enstitüsü' tarafından düzenlenen bienalde en iyi film ödülünü kazanır. Kariyerine Nancy Ajram, Carole Samaha gibi Lübnan'ın tanınmış pop şarkıcılarının kliplerine çekerek devam eden Labaki'nin sinema dünyasındaki çıkışı *Sukkar Banat* (Karamel) adlı ilk uzun metraj film projesinin 2005 Cannes Film Festivali'nde "Cinéfondation Résidence" (Yazım Atölyesi) kabul edilmesiyle başlar. Prömiyerini 2007 yılında Cannes'da "La Quinzaine des Réalisateurs"⁶ (Yönetmenlerin On Beş günü) Film Festivali'nde yapan Karamel filmi 60 ülkede gösterime girerken (URL-16) Uluslararası San Sebastián Film Festivali'nde de hem "Gençlik" hem de "Seyirci" ödüllerini kazanır. Labaki filmde, Beyrut'ta "Si Belle" adlı bir kuaför salonunda çalışan Layale, Nisrine, Rima ile arkadaşları Jamale ve Rose karakterlerinin günlük yaşamları üzerinden evlilik, bekaret, eşcinsellik, aşk, yaşlanma, aile, fedakârlık gibi konuları orta doğu toplumunda nasıl yaşandığını aktarır. 2008 yılında Fransız Hükümeti tarafından Sanat ve Edebiyat Şövalyesi nişanına layık görülen yönetmen *Peki Şimdi Nereye* (2011) adlı ikinci uzun metraj filminde kamerasının yönünü Hristiyan ve Müslüman halkın beraber yaşadığı küçük bir köye çevirir. Film, eşlerini savaşlar yüzünden kaybeden farklı dine mensup yaşlı ve genç kadınların köylerinde çıkacak olası bir din savaşına karşı gösterdikleri ortak mücadeleyi konu alır. Barışı ve huzuru korumak adına Hristiyan ve Müslüman kadınların, erkeklerin haberleri izlemesini engellemek için bilerek kavga etmeleri ve gazeteleri fırında yakmaları; dikkatleri dağılsın diye köye güzel kadınlardan oluşan bir dans grubunu kendi aralarında para toplayarak çağırmaları; eğlence düzenleyip yemeklerine uyku ilacı koyarak köydeki silahları saklamaları ve din değiştirmeleri onların yaratıcı çabalarının birer ürünüdür. Barışın önemi filmin sonunda köyün küçük mezarlığının Hristiyan ve Müslümanlar olmak üzere ikiye ayrıldığı yerde köye, köy dışındaki bir çatışmadaki bir kurşunun hedefi olan Nassim'in cenazesini nereye gömeceklerine karar veremeyen erkeklerin "Peki şimdi nereye?" sorusunu sorduklarında vurgulanır. Uluslararası Cannes Film Festivali'nin "Un Certain Regard" (Farklı Bir Bakış) bölümünde gösterilen film François Chalais ve Ekümenik Özel ödüllerini; Uluslararası Toronto ve San Sebastián Film Festivallerinde Seyirci Özel Ödüllerinin de sahibi olur. Filmlerinin müziklerini de besteleyen müzisyen Khaled Mouzanar ile evli olan sanatçı 2012 yılında Uluslararası Venedik Film

⁶ "La Quinzaine des Réalisateurs" Uluslararası Cannes Film Festivali'ne paralel olarak 1968 Mayıs olayları sonrası Film Yönetmenleri Derneği kurucularından olan Costa-Gavras, Louis Malle, Jacques Deray gibi ünlü sinemacılar tarafından kurulmuş önemli bir festivaldir. Festival her yıl, Uluslararası Cannes Film Festivali ile aynı tarihte düzenlenir.

Festivali'nin "Prix Horizons" bölümü ile 2015 ve 2019⁷ yılında Uluslararası Cannes Film Festivali'nin "Un Certain Regard" adlı bölümünde jüri üyeliği de yapar. 2014 yılında 10 farklı bölümden oluşan *Rio, Eu Te Amo* (Rio, Seni Seviyorum)⁸ adlı filmde "O Milagre" bölümünü çeken Labaki sonrasında çocuk haklarını sorguladığı üçüncü uzun metraj film projesi olan *Kefernahum Capharnaüm* için kolları sıvar. 2018 yılında Cannes Film Festivali'nde vizyona giren film Jüri Ödülü'nün de sahibi olur.

Sinemayı farkındalık yaratmak adına başta içinde bulunduğu Orta Doğu coğrafyası olmak üzere insan, kadın ve çocuk hakları gibi evrensel temaları kadrajına yansıtarak kullanan Labaki, sinemasında profesyonel olmayan oyuncularla çalışmayı tercih ederek auteurist yaklaşımlarını da vurgular. Labaki, temasal kaygıları sinematografik anlatı geleneğini en gerçekçi şekilde hayata geçirmek adına filmlerinin hem senaristliğini hem de oyunculuğunu üstlenir.

CAPHARNAÜM: ÇOCUK İHMALİNİN SİNEMATOGRAFİK TEMSİLİ

Lübnanlı yönetmen Nadine Labaki'nin 2018 yılında 71. Uluslararası Cannes Film Festivali'nde Jüri Ödülünü kazandığı *Capharnaüm* filmi birçok hak ihlalini barındırması sebebiyle BMÇHS nazarında incelemesine olanak sağlamaktadır. Filmin ana karakteri 12 yaşındaki Zain'in ailesini kendisini "dünyaya getirdikleri" için mahkemeye vermesiyle işlenen senaryonun belkemiğinde fakirlik unsurunun yarattığı çok sayıda hak ihlali gözler önüne serilmektedir.

Yazımı üç yıllık bir araştırmayla gerçekleştirilen filmin senaryosu Jihad Hojeily, Michelle Keservany, Georges Khabbaz, Ladin Labaki ve eşi Khaled Mouzanar'a aittir. Labaki üç yıllık araştırma sürecinde filmi dramaturjik olarak iyi kurgulamak adına çocuk gözaltı merkezleri ve mahkemelerinde vakit geçirerek sosyal ve adalet sisteminin içine çekerek yuttuğu çocukların hikayelerini gözlemler. 2 saat 3 dakika süren filmin oyuncu kadrosu ile canlandırdıkları roller şu şekildedir:

- Zain Al Rafeea: Zain
- Yordanos Shiferaw: Rahil
- Boluwatife Treasure Bankole: Yonas
- Kawsar Al Haddad: Souad

⁷ Nadine Labaki 2019 yılında "Un Certain Regard"da jüri başkanı olarak görev yapar.

⁸ Seni Seviyorum Rio, "Skeç Film" Olarak adlandırılan aynı tema etrafında dönem birkaç farklı hikâyenin bir araya getirilmesiyle oluşan film türüdür. Her bir bölümü farklı yönetmenler tarafından çekilen bu film türü özellikle 1950'li ve 60'lı yıllarda İtalya'da önem kazanır. "Seni Seviyorum Rio" filminde Labaki'nin haricinde Carlos Saldanha, José Padilha, Andrucha Waddington, Fernando Meirelles, Guillermo Arriaga, Stephan Elliott, Paolo Sorrentino, John Turturo, Im Sang-Soo, Vicente Amorim gibi farklı yönetmenler görev alır.

- Fadi Yousef: Selim
- Cedra Izzam: Sahar
- Alaa Chouchnieh: Aspro

Yapımcılığını Mooz Films'den Labaki'nin eşi Khaled Mouzanar'ın üstlendiği filmin müzikleri de yine Mouzanar'ın kendisine aittir. Çekimleri 6 ay süren filmin kurgusu da 1.5 yılda tamamlanır (URL-17).

Anne ve babasının ihmalkarlıkları arasında çok çocuklu bir ailenin ferdi olan 12 yaşındaki Zain'in sokaklarda tek başına hayatta kalma mücadelesini anlatan *Capharnaüm*, fakirlik yüzünden Zain ve kardeşlerinin yaşadığı günlük hayatlarının trajedisini anlatmaktadır. Zain ve ailesi bakkal Assaad'ın oldukça eski ve kötü koşullarda olan evinde kiracıdırlar. Ekonomik yetersizliklerden dolayı nüfus kimliği olmayan çocuklar okula da gönderilmemektedirler. Alkolik bir baba ve sürekli sigara içen bir anne ile sağlıksız bir ortamda büyüyen çocuklar sokaklarda çalıştırılarak ailenin geçim kaynağı oluşturmaktadırlar. Zain'de bakkalın yanında çırak olarak çalışmaktadır. Ailesi evlendirmesin diye kız kardeşi Sahar'ın regl olmasını elinden geldiğince saklamaya çalışan Zain'in çabaları boşa çıkar. Bir gün işten eve geldiğinde ailesinin onu çoktan Assaad'a verdiğini öğrenir. Kardeşinin evlendirilmesine kızıp evi terk eden Zain bir sahil kasabasına kaçır. Otobüste karşılaştığı Örümcek Adam kostümü giyen ve kendisini Karafatma Adam diye tanıtan yaşlı bir adamı takip edince Zain kendini bir eğlence parkında bulur. Burada Etiyopyalı mülteci Rahil ve bir yaşındaki bebeği Yonas ile yolları kesişir. Rahil, Yonas'a bakıcılık yapan Zain'i yanına alır. Zain'in yeni evi suyu doğru düzgün akmayan, metal bir kulübeden ibarettir. Kaçak çalışan Rahil oturma iznini yenilemek için kaçakçılık ve insan ticareti yapan Aspro ile pazarlık yapmaktadır. Aspro, Rahil'in iznini yenilemek için oldukça yüklü bir miktar para istemektedir. Rahil'in böyle bir parası olmadığını bilen Aspro'nun tek derdi bebeği Yonas'ı elinden alıp onu bir aileye satmaktır. Rahil'in kaçak olarak yakalanıp mülteciler merkezinde tutuklu olarak beklemesinden sonra Yonas'a bakma görevi Zain'e düşecektir. Zain Yonas'a bakmak için evdeki eski tencereleri satmanın yanı sıra annesinden gördüğü gibi ağır kesici ilaçları sıvılaştırarak sokaklarda satmaya başlar. Sokakta karşılaştığı Suriyeli mülteci Meysoun ile yaptığı konuşmanın neticesinde Avrupa'ya gitme hayali kuran Zain hiçbir zaman çıkarılmayan kimliğini almak için tekrar evine döndüğünde kız kardeşinin öldüğünü öğrenir. Kardeşinin öcünü almak için Assaad'ı bıçaklayıp cezaevine giren Zain'in hikayesi, anne ve babasını kendisini dünyaya getirdiği için mahkemeye vermesi, hayatı ve işlemeyen sistemleri sorgulaması geriye dönüşlerle (flashback) kendi bakış açısıyla seyirciye gerçekçi bir sinematografi ile aktarılır. Kelime anlamı "kaos" olan *Capharnaüm* çocukların fakirlik, ihmalkarlık ve şiddet arasında yaşanan hayatlarındaki kaosu sunar.

BENİ DÜNYAYA GETİRDİKLERİ İÇİN AİLEMDEN DAVACIYIM!

Capharnaüm filmi çocuklar ve ihlal edilen hakları adına konuşan kurmaca bir filmidir. *Capharnaüm* filmi ile “hak öznesi” çocuğu merkeze alan Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin temel meselelerinden biri olan “çocuğun yüksek yararı” ilk sahneden son sahneye kadar sorgulanmaktadır. Ekonomik yetersizliğin birçok hak ihlaline sebep olduğunu gösteren film çocukların özne yerine konulmayıp başta kimliksiz olmalarından dolayı sistemde yok sayıldığı, anne ve babaların ihmalleri arasında var olma savaşı verdiği bir ortamda Zain’in bir çocuk olarak kendi ve kardeşlerinin “yüksek yararı” için başkaldırmasına; aile, toplum ve devlet gibi birimlerin yükümlülüklerini kendi içinde sorgulamasına neden olur. Kendisi ve kardeşleri için onurlu bir yaşam hakkı isteyen 12 yaşındaki Zain’in film boyunca yetersiz beslendiği, aile ekonomisine katkıda bulunsun diye çalıştırılıp eğitim hakkından mahrum kaldığına, kimliği olmadığı için sistemde yok sayıldığına, sağlıksız aile ve ev ortamında büyüdüğüne, kız kardeşi Sahar’ın evlendirilmesi sonucu evden kaçtığına, hayatta kalabilmek için uyuşturucu sattığına, kardeşinin ölümünü üzerine Assad’ı bıçaklayıp cezaevine girmesine tanık olunur. Bütün bunların sonucu olarak Zain ailesini “kendisini dünyaya getirdikleri” için mahkemeye verir. Sözleşmenin temel ilkelerinden biri kabul edilen “çocuğun katılım hakkı” çerçevesinde ailesinin ihmalkarlıkları arasında büyümekten yorulan konuşan Zain 12. Madde’de yer aldığı üzere “görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını” kullanarak neden ailesini dava ettiğini açıklar. Mahkeme sahnesinde (01:48:00) ifade ettiği şu sözler sorumsuz anne ve babasının kendisinde inşa ettiği fizyolojik ve psikolojik yıkımın yakarışıdır: “Yetişkinlerin söyleyeceklerimi duymasını istiyorum. Çocuklarına sahip çıkamayan anne ve babalardan bıktım. Tüm bu yaşadıklarımın bana ne kalacak? Aşağılanmalar, dayaklar, tekmeler mi? Yoksa zincir, hortum ya da kemer mi? Hayatımda duyduğum en tatlı söz “... git, ... çocuğu!” oldu; ya da “git başımdan ... kurusu.” Bu hayat ... gibi. Ayaklarımdan bile daha pis!”

Çocuk hakları çerçevesinde ele alındığında sözleşmenin 27. Maddesi “her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğunu” vurgular. Bu maddeye göre ihmal kavramını değerlendirmek gerekirse ihmal bir çocuğun gerek fiziksel gerekse duygusal ihtiyaçlarının karşılanmadığı pasif bir durumdur. Bu pasifize olma durumu ilk olarak aile olmak üzere çocuğun iletişim halinde olduğu okul ve sosyal çevresinde olmaktadır. İhmal fiziksel, duygusal, tıbbi, toplumsal, eğitimsel ve cinsel olmak üzere altı temel başlık altında toplanabilir.

Fiziksel ihmal, hak ihlalleri içerisinde en gözle görünür olanıdır. Çocuğa bakmakla yükümlü ailenin çocuğun barınma, beslenme, giyecek gibi temel gereksinimlerini

karşılamaadığı ve/veya karşılayamadığı durumları kapsamaktadır. Buna göre fiziksel ihmâl çocuğun:

- 1- Bakımsız, pis, aşırı kalabalık ve tehlikeli ev ortamında büyütülmesi,
- 2- Sağlıksız gıdalarla beslenilmesi ya da yeteri kadar beslenilmemesi,
- 3- Bedensel hijyen ve temiz kıyafetlerden yoksun bırakılmasıdır.

Sözleşmenin 18. Maddesi “çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sorumluluğu ilk önce ana babaya” ait olduğu net bir şekilde belirtir. 19. Maddede yer alan “ihmal ya da ihmalkâr muamele” ise *Capharnaüm* filminin her karesinde mevcuttur. İhmâl kavramı “çocuğun yaşama, gelişme ve korunma hakkı” çerçevesinde değerlendirildiğinde Zain’in başta yaşadığı ev olmak üzere, sağlıklı beslenme ve giyinme konularında ihmâl yaşadığı aşikardır.

Filmin ilk sahnesinde ana karakter Zain yaşı öğrenilmek için getirildiği doktor muayenesinde üstü başı, yüzü kirli bir şekilde karşımıza çıkar. Film boyunca Zain’in üzerinde birbiriyle uyumsuz eski bir eşofman altı ile üstü, tişört; ayağında ise pembe, bağcıkları olmayan, kenarlarında koca deliklerin olduğu plastik görünümlü pis bir ayakkabı ya da parmak arası terlik vardır. Bu kıyafetlerin hepsinin uzun zamandır hiç çıkartılmadan giyildiği üzerindeki lekelerden bellidir. Aynı şekilde Zain’in elleri ve yüzündeki kirlilikte onun uzun zamandır yıkanmadığının bir göstergesidir. İsveç’e gitme hayallerini gerçekleştirmek için insan kaçakçılığı yapan Aspro ile konuşmaya gittiği sahnede Aspro’nun “Aman! İkinizde köpek gibi kokuyorsunuz!” sözleri (0:82:00) Zain’in çok uzun süredir kişisel hijyenden çok uzak yaşadığını gösterir. Bir sonraki sahnede ise Zain bir araba yıkama istasyonunda hortumla kendini yıkatır. Zain’in Aspro ile arasında geçen bir başka sahnede ise (01:35:00) Aspro arkadaşı ile yaptığı telefon konuşmasında Zain’i şu şekilde tanımlar: “Ufak bir çocuk yolluyorum sana; şu haliyle ite benziyor. İnsana benzetmemiz lazım.”

Zain’in içinde büyüdüğü kalabalık ev ortamı ise son derece sağlıksız ve tehlikeli koşullar altındadır. Zain’in yoksul bir mahallede, bakkal Assaad’dan kiraladıkları eski ve dökük ev seyirciye ilk olarak su başmış şekilde aktarılır (00:13:00). Anne elinde süpürgeyle evdeki suyu süpürürken “bu ev bir ceza resmen” ifadesiyle bir yetişkinin bile burada yaşamasının zor olduğunu vurgular. Kendisine ait özel bir odası ya da yatağı bile olmayan Zain akşamları yan yana dizilmiş yer yataklarından birini sayısı bile belli olmayan kardeşleriyle paylaşmaktadır. Film boyunca hem annenin hem de babanın sürekli sigara içtiği, babanın alkol kullandığı annenin ise hapisanedeki büyük oğluna satması için uyuşturucu getirdiği görülmektedir. Annenin ağrı kesici özelliği olan tramadol adlı ilacı çocuklarla beraber ezip toz haline getirdiği sahnede (00:06:00) Zain kardeşleriyle beraber ilacı bir torbanın üzerinde havan ezici ile ezdikten sonra içi su dolu bir kazanın içine atılan

kıyafetleri de kız kardeşi Sahar elindeki tahta kaşıkla karıştırır. Uyuşturucu ile iyice ıslanan kıyafetler kuruduktan sonra katlanıp cezaevine götürülmektedir.

Evlerine çürük sebzedden başka bir şey girmeyen Zain'in sadece açlığını gidermek adına yediği bisküvü, hazır erişte gibi paketli ürünler evde sağlıklı gıdalarla beslenmediğinin bir göstergesidir. Annesinin mahkeme sahnesinde hâkim söylediği şu sözler de durumu özetler niteliktedir: “Verecek başka şeyiniz olmadığı için çocuklarımızı su ve şekerle beslediğinizi düşünün.”

Zain ve kardeşleri bütün gün başıboş bir şekilde ailesinin ilgi ve dikkatinden uzakta sokaklarda bir şeyler satarken görülür. Eve saat kaçta geldiği ya da gittiğinin pek bir önemi yoktur. Önemli olan eve yük olmamaktır. Nitekim Zain'in, kız kardeşi Sahar'ın evlendirilmesinden sonra evden kaçması bile ailesini endişelendirmemiş hatta onu aramaya bile gitmemişlerdir.

Yukarıda verilen örnekler ile sözleşmenin 27. Maddesi arasında bir gerçeklik farkı vardır. Sözleşme net bir şekilde “çocuğun gelişmesi için gerekli hayat şartlarının sağlanması sorumluluğu” anne ve babaya ait olduğu ancak gereksinim olduğu takdirde taraf devletlerin “beslenme, giyim ve barınma konularında” maddi yardım ve destek programları uyguladıklarını dile getirir. Ancak sisteme kayıtlı olmayan Zain'in ailesi bunların hiçbirinden faydalanamamaktadır. Bekli burada sorulması gereken soru taraf devletlerin sisteme kayıtlı olmayan çocuklar için neler yapması gerektiğidir.

Ailenin ekonomik sebeplerden kaynaklı en önemli ihmallerinden biri ise Zain'e bir nüfus kimliği çıkartmamalarıdır. Sözleşmenin 7. Maddesi bir çocuğun doğumdan hemen sonra bir nüfus kütüğüne kaydedilmesi gerektiğini vurgular. Sisteme kaydedilmeyen çocuklar sistemde görünmediğinden yok sayılmaktadır. Dolayısıyla sağlık, eğitim ve çocuk koruması gibi temel haklardan da mahrum kalırlar. Filmin açılış sahnesi de sistemde yok sayılan Zain'in yaşının tespitiyle başlamaktadır. Zain işlediği suçtan dolayı cezaevine gönderilmeden önce kimliği olmadığından dolayı bir doktor tarafından diş ve kemik muayenesi yapılmaktadır. Buna göre doktor “süt dişlerinin hepsi düşmüş, bence en az 12, 13 yaşındasın” diyerek Zain'in yaşını belirlemeye çalışır. Nüfus kimliğinden mahrum olma ve netice itibarıyla sistemde ontolojik olarak var olamama filmin birçok yerinde leitmotiv olarak seyirciye sunulur. Filmin mahkeme sahnesinde hâkim Zain'e yaşını sorduğunda, Zain'in “bilmiyorum, onlara sorun” cevabıyla ailesinin ihmalkarlığını da dile getirmiş olur. Zain'in kimliksizliği avukatı tarafından da şu sözlerle teyit edilir: “Sayın hâkim, Zain'in doğum belgesi yok. Nüfusa kaydı da yapılmamış. Anlaşıldığı üzere tam doğum tarihini ailesi de bilmiyor. Adli tabip raporu burada; olay zamanı 12 yaşında olduğunu belgeliyor.” Zain'in kimliksizliği ile ilgili bir başka çarpıcı sahne ise Zain'in insan kaçaklığı yapan Aspro arasındaki sahnedir (01:35:00). Aspro kendisini yurtdışına kaçırabilmesi

için ondan kimlik istediğinde Zain'in verdiği cevap: "Bilmiyorum belki evde vardır". Aspro ise ona "insan olduğunu kanıtlamam gerekiyor; hatta üstünde resmin olan bir gazete bile olur." Kimliğini bulmak için eve geri döndüğünde ise babasıyla şiddetli bir kavgaya tutuşan Zain babasının hem fiziksel hem de duygusal şiddetine maruz kalırken babanın sarf ettiği "Seni kim yolladıysa ona de ki: Babamın ...de bile değiliz. Bize kimlik falan çıkartmadı!" sözleri çocuğun içinde bulunduğu trajediyi özetler.

Fiziksel ihmale göre belirtileri daha zor anlaşılan duygusal ihmalde ise çocuğun aile tarafından sevgi, temas, şefkat ve güven duygularından yoksun bırakılmasından kaynaklanmaktadır. Çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi adına ailesi ile kurduğu bu fiziksel bağ oldukça önemlidir. Zain diğer kardeşleri gibi ailesi tarafından önemsenmemenin yanı sıra kendisinin de mahkeme sahnesinde (01:48:00) belirttiği üzere ailesinden duyduğu tek sevgi sözcüklerinin "... çocuğu", "... kurusu"ndan ibaret olduğunu dile getirir. Kimliğini bulmak için eve döndüğü sahnede babasının kendisine söylediği "Senin de annenin de seni bu dünyaya getirenin de Allah belasını versin.... doğduğun güne lanet olsun" cümlesi duygusal ihmalin o evde ne derece şiddetli yaşandığının sözlü ifadesidir.

Ekonomik yetersizliklerin sebep olduğu bir diğer ihmal ise eğitimsel ihmaldir. Sözleşmenin 28. maddesi her çocuğun ücretsiz ilköğretim eğitime sahip olduğunu vurgular. Zain okula gönderilmek yerine sokak satıcılığı yapmanın yanı sıra bakkal Assaad'ın da yanında çalışmaktadır. Zain çalışırken bakkalın önünden geçen okul servisi ve içinden inen çocuğunu alan anne figürü ile daha filmin başında Zain'in eğitim hakkından mahrum bırakıldığı gösterilir. Zain okula gitme arzusunu babasına belirttiğinde ise baba ilk olarak Assaad'ın kendilerini kapının önüne koymaktan endişe duyar. Annesi ise çocuğunun okula gitmesini tamamen temel ihtiyaçlardan istemektedir. Anne bunu şu sözlerle ifade eder: "Bırak da okula gitsin; hem bize yiyecek, kıyafet falan da verirler... En azından orada karnı doyurur, biraz da kız kardeşlerine getirir." Tıpkı kardeşleri gibi Zain'de hayata gözlerini açar açmaz şefkatli bir aile ortamı yerine sürekli küfür ve hakaret edilen, şiddetin eksik olmadığı toksik bir ortamda büyümeye mahkûm edilmiştir. Fiziksel ve duygusal ihmalin kısa ve uzun vadede ortaya çıkan etkileri çocukların hayatlarını olumsuz yönde etkilerken onların toplum içinde kendine güvenli, başarılı ve mutlu bir birey olmalarının da önünü keser (Bhabha, 2019).

SONUÇ

Çocuk hakları çocukları "inşa" etmek için tasarlanan bir dizi maddeden ibarettir. Bu haklar hukuk yoluyla çocuklara ilk olarak bir özne sıfatını kazandırmak maksadıyla hazırlanmıştır. Hakların çeşitli sözleşmelerle kurumsal olarak farklı isimlerde beyan edilip koruma altına alınması onların herkes için aynı olmadığını bir kanıttır. Hazırlanan bildirgeler çocukların yaşadıkları maddi, manevi

travmalarının listesinden ibarettir. Geçmişteki acılar ahlaki eylemlerimizin temelini oluştururken (Douzinas, 2015b: 54), ülkelerin politik, ekonomik ve sosyal farklılıklarından dolayı bildireleri aporetik bir konuma sokmaktadır. Zira hukukun fiziksel ve siyasal olarak bedeni ikiye parçalama edimi ile varoluşsal bütünlüğün yükümlülükten kurtaran geleceği arasında sıkışıp kalan insan hakları hastalığının hem kendisi hem şifası, hem zehir hem panzehir, gerçek bir Derridacı farmakondur (Douzinas, 2015b: 99).

Hukukun ve bildirelerin aporetikliği karşısında sanat dünya var olduğundan bu yana hak ihlallerinin yansıtılmasında ve kötülüğün gösterilmesinde etkili bir alternatif yol olmuştur. Sanat ve insan hakları arasındaki bu gizli ortaklıkta sanat, insan haklarına ait hukuksal söylemlerin içeriğinde yer alan çocukluk, yaşama hakkı, adalet gibi evrensel değerleri tartışır. Sanat, hak ihlali yapılan konu ve kişiler hakkında empati kurularak duygusal düşünce üretimine olanak sağlarken yarattığı katartik etkilerle çözüm yönlü hareketlenmeye zemin hazırlar. Dolayısıyla evrensel kaygılar üzerine kurgulanmış bir sanat kendi içinde teleoloji taşır. Örneğin bir film vasıtasıyla seyirciyi harekete geçirme, farkındalık yaratma ve inkâr ya da görmezden gelinen bir konu hakkında konuşma ortamı sağlama tüm insan haklarıyla ilgili filmlerin sunan temel amacıdır. Bu sebeple toplumsal sorunları, güç ilişkilerini, ideoloji ve sosyokültürel kodları inceleyen eleştirel söylem analizi de *Capharnaüm* gibi çocuk hakları ihlali üzerine inşa edilmiş bir filmin senaryosunu derinden incelemeye olanak sağlayan yöntemlerden biridir. ÇHS gibi evrensel bir beyannamenin çocukların haklarını korumak için hazırlandığı düşünüldüğünde film işlenen ihlaller neticesinde sözleşmenin yaptırım ve uygulama boyutundaki eksikliklerin politik bağlamda yeniden düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Zira Labaki'nin "gerçeklik" üzerine inşa ettiği *Capharnaüm*'de her karakter üzerinden işlenen ihlaller konusunda devletlerin "çocuk hakları" konusunda sınıfta kaldığını göstermektedir. Sonuç olarak BMÇHS'nin temel ilkelerinden olan "çocuğun yüksek yararı" ve "yaşama, gelişme ve korunma" söylemleri ile Zain'in yaşadıkları arasında derin uçurumlar olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Eleştirel bakış açısıyla analiz edilen filmde bilhassa Zain'in mahkeme sahnesindeki söylemi başta fakirlik ve ebeveyn ihmalkarlıklarının yaratmış olduğu hak ihlallerini çarpıcı şekilde vurgularken kendisinin de 54 maddeden oluşan bu bildirgenin sağlaması gereken haklardan ne kadar uzak olduğunu gösterir. Bildirge başta anne ve babanın çocuğa bakmakla yükümlü olduğu söylemini vurgularken Zain ailesi tarafından fiziksel, duygusal, eğitimsel ihmalin her şeklini yaşar. Anne ve babasını hayata getirdikleri için mahkemeye veren 12 yaşındaki küçük bir çocuğun söylemi hali hazırda var olan politik, sosyal ve ekonomik sistemlerin işleyişini de derinden sorgular.

KAYNAKÇA

- Ariès, P. (1960). *L'Enfant et la Vie Familiale Sous L'Ancienne Régime*. Paris: Édition du Seuil.
- Aristoteles. (2012). *Metafizi* . (A. Arslan, Çev.). Sosyal Yayınlar.
- Bhabha, J. (2019). Harvard Üniversitesi “Child Protection: Children’s Rights in Theory and Practice” adlı ders notları.
- De La Pradelle, G. (1979). *L’homme Juridique*. Paris: Maspero.
- Douzinan, C. (2015a). *İnsan Haklarının Sonu Yeni Binyılda Eleştirel Hukuk Kuramı*. (K. Aktaş, U., D. Tuna, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Douzinan, C. (2015b). *Hukuk, Adalet ve İnsan Hakları Eleştirel bir Yaklaşım*. (2. Baskı) (R. Sağlam, K. Akbaş, Çev.). Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Fairclough, N.,L. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Harlow, UK: Longman.
- Fairclough, N., L. (1997). *Critical Discourse Analysis*. In T. A. Van Dijk (ed.), *Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction*, Vol. 2. *Discourse as Social Interaction*. London: Sage.
- Fairclough, N., L. (2000a). Discourse, Social Theory and Social Research. The Discourse of Welfare Reform. *Journal of Sociolinguistics*. Vol. 4, Issue 2., ss. 163-195.
- Fairclough, N., L. (2000b). *New Labour, New Language?* London: Routledge.
- Fulchiron, H. (2009). Les Droits De L’Enfant À La Mesure de L’Intérêt De L’Enfant. *Gazette Du Palais* n°342, s.15.
- Gaffiot, F. (1934). *Dictionnaire Latin Français*. Hachette.
- Hegel, G. W. F. (1977). *Phenomenology of Spirit*. (A.,V. Miller, Çev.). Oxford: Oxford University Press.
- Tobin, J. (2019). *The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary*. Oxford Commentaries on International Law. ss. 186-365.

Vandenhoe, W., Türkelli, G.,E., Lembrechts, S. (2019). *Children's Rights A Commentary on the Convention on the Rights of the Child and its Protocols*. UK: Edward Elgar Publishing Limited.

Van Dijk, T. (2003). *Söylem ve İdeoloji, Mitoloji, Din, İdeoloji*. (B., Çoban, Z., Özarlan, Haz.). İstanbul: Su Yayınları.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

URL-1 <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 3.01.2023).

URL-2 <https://www.irishtimes.com/culture/books/how-can-the-arts-serve-social-awareness-and-activism-1.3696398> (Erişim Tarihi: 8.01.2023).

URL-3 <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/enfant/29439> (Erişim Tarihi: 3.01.2023).

URL- 4 <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/child?q=child> (Erişim Tarihi: 3.01.2023).

URL- 5 <https://www.wordsense.eu/Kind/> (Erişim Tarihi: 3.01.2023).

URL- 6 <https://www.unicef.org/child-rights-convention/history-child-rights> (Erişim Tarihi: 05.01.2023).

URL-7 <https://www.bbk.ac.uk/our-staff/profile/8005248/costas-douzinias> (Erişim Tarihi:7.01.2023).

URL-8 <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> (Erişim Tarihi: 5.01.2023).

URL-9 <https://rm.coe.int/1680083731> (Erişim Tarihi: 24.01.2023).

URL-10 <https://rm.coe.int/1680084833> (Erişim Tarihi:24.01.2023).

URL-11 <https://oll.libertyfund.org/title/bowring-the-works-of-jeremy-bentham-vol-2> (Erişim Tarihi: 14.01.2023).

URL-12 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf> (Erişim Tarihi: 9.01.2023).

URL-13 <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/crc.pdf> (Erişim Tarihi: 12.01.2023).

URL-14 <https://www.unicef.fr/wp-content/uploads/2022/07/convention-des-droits-de-lenfant.pdf> (Erişim Tarihi: 12.01.2023).

URL-15 <https://digitallibrary.un.org/record/1304490> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

URL-16 <https://wrapwomen.thewrap.com/team/nadine-labaki/> (Erişim Tarihi: 10. 01.2023).

URL-17 <https://medias.unifrance.org/medias/234/247/194538/presse/capharnaum-dossier-de-presse-francais.pdf> (Erişim Tarihi: 5.01.2023).